

котрий, втім, як на мою думку, набув поширення, скоріше, внаслідок авторитету німецької юриспруденції та політичних потуг держави). Але внаслідок консерватизму концептуального підґрунтя або недостатньої методологічної основи останнього “запас пасіонарності” таких кодексів незначний, внаслідок чого незабаром починають відчуватися їхні недоліки і вони піддаються усе більш активній критиці, навіть з боку колишніх прихильників.

Думаю, що попри згадані вище втрати Цивільний кодекс України можна віднести до актів “пасіонарного типу”. Це пов’язано з тим, що він створювався на новій концептуальній основі як кодекс громадянського суспільства, правової держави і кодекс приватного права, з врахуванням сучасних європейських тенденцій і досвіду. Закиди противників Кодексу, що в ньому відчувається вплив Модельного кодексу СНД, Цивільного кодексу Російської Федерації, тих чи інших європейських країн є безпідставними, оскільки має місце не просте запозичення окремих правничих рішень, а врахування загальних тенденцій розвитку приватного права у Європі, котрим слідують і названі кодекси

За своїм характером Цивільний кодекс є актом універсальної дії, що застосовується до регулювання будь-яких відносин, що знаходяться у сфері дії приватного права і не регламентуються спеціальним законодавством. Це означає, що він може субсидіарно застосовуватися, навіть без окремої згадки про це, до сімейних, підприємницьких та ін. відносин, які безпосередньо не врегульовані нормами відповідного кодексу і ґрунтуються на рівноправності становища сторін даних відносин.

Звісно, положення нового Цивільного кодексу потребують ретельного вивчення, аналізу, тлумачення, котрі триватимуть не один рік, проте концептуальна сутність його здається саме такою.

¹ Шевченко Я. Проблеми підвищення ефективності цивільного законодавства у сфері цивільно-правових відносин; Кузнецова Н.Ю. Шляхи розвитку законодавства про підприємницьку діяльність в Україні // Право України. – 1996. – № 7. – С. 11 – 12.

² Опришко В. Основні положення проекту Концепції розвитку законодавства України до 2005 р.// Право України. – 1996. – № 7. – С. 6; Підпригора О.А. Концептуальні питання створення нового Цивільного кодексу України: Доповідь на респ. наук. - практ. конф., 14 – 15 квітня 1992 р. – К., 1992. – С. 12.

³ Ці зміни викликали різкий супротив прихильників ортодоксальної концепції радянського цивільного (господарського) права. Див.: Васильєв Е., Мамутов В. Про цивільний кодекс України// Голос України. – 1996. – 19 листопада. – С. 8.

⁴ Про візантійську традицію права див.: Харитонов Є.О. Історія приватного права Європи: східна традиція. – Одеса, 2000.

*Кучеренко Т.М.,
старший науковий співробітник
Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук, м. Київ*

ВИДИ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА НОВИМИ ЦИВІЛЬНИМ ТА ГОСПОДАРСЬКИМ КОДЕКСАМИ

Верховна Рада України в 2001 році прийняла нові Цивільний та Господарський кодекси. Але на ці законодавчі акти Президент України наклав вето. Однією з причин накладення вето була неузгодженість кодексів у визначенні видів підприємницьких юридичних осіб. Головні розбіжності полягали у наступному:

– ЦК визначив вичерпний перелік підприємницьких юридичних осіб, а ГК встановив, що в Україні можуть існувати будь-які підприємства, створення яких не суперечить законодавству;

– ГК до організаційних форм господарських суб'єктів відніс підприємства (приватні, комунальні, орендні, державні, дочірні, засновані на змішаній та колективній формі власності, господарські товариства) та об'єднання, а ЦК передбачив існування підприємницьких товариств тільки у двох формах - господарських товариств і виробничих кооперативів.

Класифікація підприємств встановлена ГК дуже нагадує ту, яку передбачала ст.2 Закону “Про підприємства в УРСР” (в редакції 1991 року). Це стосується виділення таких підприємств, які засновані на змішаній та колективній формі власності. Так, до колективних підприємств Закон відніс підприємства, засновані на власності трудового колективу, кооперативу, іншого статутного товариства, громадської організації, а до підприємства, заснованого на змішаній формі власності – спільні підприємства. У 1998 році в Закон “Про підприємства” були внесені відповідні зміни і колективне підприємство визначалося як підприємство, засноване на власності трудового колективу, а такі підприємства як господарські товариства та підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, були виділені в самостійні види підприємств, а спільне підприємство, засноване на змішаній формі власності було виключене з переліку видів підприємств, які можуть бути створені в Україні. До підприємств колективної форми власності ГК відніс виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадської та релігійної організації, а також інші підприємства. Однак чинний Закон “Про власність” відносить до колективної форми власності також і господарські товариства, але ГК не відніс їх до колективних підприємств. Тому, якщо ГК здійснював класифікацію підприємств, ґрунтуючись на чинному Законі “Про власність”, то логічно було б віднести до колективних підприємств і господарські товариства.

Не можна не звернути увагу на явну помилку, яку допустив ГК щодо існування змішаної форми власності, оскільки ані чинне законодавство України, ані новий ЦК не виділяють такої форми власності. Проблематичним також є й існування колективної форми власності, оскільки таку форму власності не передбачає Конституція України і той же новий ЦК. Тому навряд можуть існувати підприємства, засновані на тих формах власності, яких не передбачають основні закони України, а саме Конституція і ЦК.

Не відповідає сучасному розвитку законодавства й існування орендних підприємств, які створювалися організаціями орендарів. Але з прийняттям нової редакції Закону “Про оренду державного майна” (в редакції 1995 року) орендарями могли бути лише господарські товариства, а не організації орендарів. Тому сьогодні, навіть у випадку існування таких видів юридичних осіб, потрібно вирішувати питання про їх реорганізацію у господарські товариства, а не виділяти орендне підприємство як вид юридичної особи.

Плутанину також вніс ГК і у визначення поняття приватного підприємства, яке традиційно визначалося як підприємство, засноване на власності однієї фізичної особи. Відповідно до ст.113 ГК України приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та їх праці або з використанням найманої праці, а також на основі приватної власності суб'єкта господарювання юридичної особи. Якщо виходити з концепції форм власності, визначеної Конституцією та новим ЦК, то усі підприємства, які не засновані на державній та комунальній власності можна віднести до приватних підприємств, у тому числі і господарські товариства, виробничі кооперативи тощо.

Відповідно до ст.62 ГК підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими

суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної тощо господарської діяльності в порядку, передбаченому Кодексом та іншими законами. Підприємства можуть створюватися як для здійснення підприємництва, так і некомерційної господарської діяльності. Як бачимо, ГК порушив традиційну концепцію визначення підприємства як підприємницької юридичної особи.

ЦК встановив обмежене коло підприємницьких юридичних осіб, віднісши до них лише господарські товариства та виробничі кооперативи. Новелою ЦК є те, що він допустив існування товариств з обмеженою відповідальністю, акціонерних товариств з одним учасником або акціонером. Тому, на відміну від ГК, Цивільний кодекс не допускає існування унітарних підприємницьких юридичних осіб, таких як приватні, дочірні підприємства, а також підприємств громадських організацій, а також державних, комунальних та казенних. З однієї сторони обмеження кола підприємницьких юридичних осіб можна оцінити як позитивне явище, оскільки законодавчі акти України не встановлювали правових засад існування таких підприємств. В зв'язку з цим на практиці виникало дуже багато спорів. Але головне питання було пов'язане не тільки з відсутністю нормативного регулювання цих підприємств, але й відсутністю єдиної теоретичної концепції щодо визнання об'єктом чи суб'єктом права власності підприємства.

На перший погляд це питання носить теоретичний характер, але від його вирішення залежало багато питань, які виникали на практиці. Так, виникало питання про визначення об'єкта спадкування після смерті осіб, які створили приватне підприємство. Що входить до спадкової маси: майно приватного підприємства, його статутний фонд або саме підприємство? Ще одне питання, яке постійно виникало на практиці, а саме: як засновники унітарних підприємств можуть уступити свої права іншим особам – шляхом відчуження підприємства як юридичної особи, або майна підприємства, або його статутного фонду?

Тому розробники ЦК вирішили це питання таким чином: немає унітарних підприємств – немає і проблеми. Не вдаючись у полеміку щодо можливостей існування унітарних підприємницьких юридичних осіб, заснованих на приватній, державній або комунальній власності, зазначимо лише наступне. Встановивши у ЦК, що між учасниками чи акціонерами господарських товариств та юридичними особами існують тільки зобов'язальні відносини, напевно, було б доцільно врегулювати хоча б питання про неможливість викупу часток, акцій учасника і акціонера самим товариством, а також про особливості існування державних та комунальних господарських товариств. Крім того, у прикінцевих положеннях ЦК потрібно було б передбачити процедуру реорганізації унітарних, а також колективних підприємств у господарські товариства чи виробничі кооперативи.

Підсумовуючи викладене, можна зазначити про безумовну необхідність погодження суперечностей між Цивільним та Господарським кодексами, що, маємо надію, буде зроблене новою Верховною Радою.